

А.Г. Снісаренко

Особистісні особливості начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України з різним рівнем професійної успішності

У статті представлено результати визначення особистісних особливостей начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України з різним рівнем професійної успішності. Проведене дослідження дозволило виділити три типи суттєво різних психологічних профілів фахівців, що свідчить про значні розходження у структурі особистостей та потенційно може обумовлювати їхню професійно-психологічну придатність.

Ключові слова: особистісні особливості, рівень професійної успішності, психологічний профіль, начальник караулу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України.

В статті представлені результати определения личностных особенностей начальников караулов Оперативно-спасательной службы гражданской защиты МЧС Украины с разным уровнем профессиональной успешности. Проведенное исследование позволило выделить три типа существенно разных психологических профилей специалистов, что свидетельствует о значительных расхождениях в структуре личностей и потенциально может обуславливать их профессионально-психологическую пригодность.

Ключевые слова: личностные особенности, уровень профессиональной успешности, психологический профиль, начальник караула Оперативно-спасательной службы гражданской защиты МЧС Украины.

Постановка проблеми. Професійна діяльність підрозділів Оперативно-рятувальної служби (ОРС) цивільного захисту (ЦЗ) МНС України є досить небезпечною та складною. Високий рівень відповідальності за виконання роботи та безпеку підлеглого особового складу, постійний підвищений фактор ризику, напружене виконання завдань в умовах високої температури та задимленості, загроза появи професійних деформацій, значна плінність кадрів вимагає від керівників зазначених підрозділів особливої, спеціальної підготовки та високого рівня сформованості особистісних якостей. У зв'язку з цим особливої актуальності набирає дослідження особистісних особливостей начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України з різним рівнем професійної успішності.

Аналіз досліджень за даним напрямом. На актуальності проблеми вивчення професійно-психологічних якостей працівників пожежорятівних підрозділів останнім часом наголошували неодноразово вітчизняні науковці, зокрема: В.П. Бут (визначено рівень сформованості професійно важливих якостей газодимозахисників-рятувальників)[1], Л.О. Гонтаренко (описано основні психологічні характеристики працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику МНС України) [2], О.П. Євсюков, О.В. Тімченко (констатовано основні індивідуально-психологічні особливості, які впливають на рівень професійної надійності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів)[3], М.А. Кришталь (установлено особливості трансформації професійно важливих психологічних якостей працівників пожежогасіння під час професійно-психологічної підготовки)[4], С.М. Миронець (розроблено структуру професійно важливих якостей рятувальників МНС України) [5], В.Д. Лебедев (розкрито відповідність вимог професійної діяльності до рівня сформованості провідних груп професійно важливих якостей фахівців водолазних формувань аварійно-рятувальних підрозділів)[6], Ю.О. Приходько (виділено психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників)[7].

Проте, аналіз наукової літератури показав, що роботи, у яких були б наведені результати дослідження особистісних особливостей керівників пожежно-рятувальних підрозділів – начальників караулів ОРС ЦЗ з різним рівнем професійної успішності, відсутні.

У зв'язку з цим **мета нашого дослідження** – визначити зв'язок між особистісними особливостями начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України та рівнем успішності їхньої професійної діяльності.

Необхідно зазначити, що при вирішенні завдань дослідження ми скористалися досвідом професора О.В. Тімченка та його наукової школи [2; 3; 5-7], які досліджували індивідуально-психологічні особливості працівників екстремальних видів діяльності.

Виклад основного матеріалу. Організація дослідження. Досягнення поставленої мети здійснювалось послідовно у три етапи, на кожному з яких вирішувались конкретні завдання.

На першому етапі методом експертних оцінок здійснено розподіл начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України (194 особи) на три групи досліджуваних за рівнем їх професійної успішності, що включає рівень суб'єктивного професійного досвіду фахівця, розвиток його професійно важливих якостей, стаж роботи за спеціальністю та особливості його особистості. До групи експертів увійшли начальники пожежно-рятувальних частин та їх заступники, які мають тривалий стаж служби та є загальноновизнаними професіоналами (стаж служби в МНС України – більше 10 років).

До першої групи (високий рівень професійної успішності) увійшли 58 осіб, віком від 22 до 32 років. Стаж служби в МНС України складає від 4 до 12 років. При виконанні службових завдань діють впевнено, самостійно, рішуче. В екстремальних ситуаціях добре контролюють свої емоції й поведінку. Діють планомірно й упорядковано. Систематично складають заліки зі службової підготовки на оцінку “відмінно”.

До другої групи (середній рівень професійної успішності) увійшли 64 особи віком від 22 до 33 років. Стаж служби в МНС України складає від 4 до 14 років. При виконанні службових завдань виявляють стриманість, обережність, нерішучість. Характерна відповідальність, обов'язковість, орієнтація на думку групи. В екстремальних ситуаціях поведінка спокійна, урівноважена. Систематично складають заліки зі службової підготовки на оцінку “добре”.

До третьої групи (низький рівень професійної успішності) увійшли 72 особи віком від 22 до 34 років. Стаж служби в МНС України складає від 4 до 15 років. Професійна діяльність характеризується низькою якістю виконання службових завдань. Мають низький рівень здатності контролювати свою діяльність в екстремальних умовах. Знижена витривалість до стресу. Поведінка з елементами тривожності, напруженості, занепокоєння. Систематично складають заліки зі службової підготовки на оцінку “задовільно”.

На другому етапі дослідження було проведено комплексне психологічне обстеження начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України всіх груп з метою виділення особистісних якостей, які детермінують успішність професійної діяльності фахівців зазначеного профілю праці. Під час цього етапу дослідження використовувався стандартизований метод дослідження особистості (СМДО), який призначений для опису багатобічного портрета особистості, що включає, крім кількісних і якісних характеристик професійно важливих якостей, багатий спектр таких структурних компонентів особистості, як: мотиваційна спрямованість, тип реагування на стрес, захисні механізми, фон настрою, ступінь адаптованості індивіда, можливий тип дезадаптації тощо. При цьому велика перевага цієї методики полягає у наявності в її структурі шкал достовірності, які дозволяють виявити не тільки надійність результатів, але й установку на саму процедуру обстеження [8].

Результати дослідження. Отримані результати дозволили нам виділити певні розходження у рівнях сформованості особистісних особливостей начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика психологічних компонентів особистості начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України з різним рівнем професійної успішності

Шкали СМДО	1 група (M ± m)	2 група (M ± m)	3 група (M ± m)	t (1, 2)	t (1, 3)	t (2, 3)
L	43,48±3,25	47,25±4,22	46,67±3,36	1,91	1,44	0,83
F	45,23±5,76	47,92±5,13	48,11±5,72	0,92	1,56	0,91
K	49,41±6,21	52,13±4,79	50,77±6,17	1,78	0,36	0,97
1	67,53±4,36	61,32±5,36	50,24±5,43	1,92	2,92*	2,73*
2	48,19±3,87	49,85±4,71	52,62±5,81	0,94	1,98	0,84
3	51,74±5,46	53,97±5,53	55,63±4,65	0,93	1,97	0,85
4	49,61±3,27	62,13±4,52	64,06±6,29	2,76*	2,94*	1,16
5	50,58±5,17	52,79±4,03	52,06±5,62	0,68	0,73	0,14
6	63,06±3,68	65,53±4,29	54,35±5,93	0,91	2,54*	2,63*
7	46,77±4,03	54,62±3,74	61,49±5,08	2,19*	2,95*	1,96
8	52,12±5,72	55,41±5,25	57,58±4,75	1,65	1,84	0,92
9	66,28±4,51	57,69±4,16	52,63±3,42	2,69*	2,82*	1,92
0	49,55±3,84	55,91±4,16	60,36±4,33	2,03*	2,49*	1,89

Примітка: *P<0,05

Так, за 1-ю шкалою “Невротичний надконтроль” були відмічені достовірні розходження між групами. Найнижчий показник виразності даної особливості відмічається у фахівців 3 групи, порівняно з 1 та 2 групами досліджуваних (t=2,92, p<0,05 та t=2,73, p<0,05 відповідно).

Наступне розходження між групами прослідковується у начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України за 4-ю шкалою “Імпульсивність”. Цей показник найменш сформовано у досліджуваних 1 групи, порівняно з фахівцями 2 та 3 груп (t=2,76, p<0,05 та t=2,94, p<0,05 відповідно).

Відмінності між групами також відмічаються за шкалою 6 “Ригідність”. Найнижчий показник виразності даної особливості спостерігається у досліджуваних 3 групи, порівняно з фахівцями 1 та 2 груп у (t=2,54, p<0,05 та t=2,63, p<0,05 відповідно). Така тенденція характеризує начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України із низьким рівнем професійної успішності, як недостатньо старанних особистостей, які не завжди дотримуються встановленого порядку, виконують завдання лише за жорсткого контролю.

Також, відмічено, що рівень виразності 7-ї шкали “Тривожність” вірогідно нижчий у начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України

1 групи, порівняно з фахівцями 2 та 3 груп ($t=2,19, p \leq 0,05$ та $t=2,95, p \leq 0,05$ відповідно). Така ж тенденція спостерігається стосовно шкали 0 “Соціальна інтроверсія” ($t=2,03, p \leq 0,05$ та $t=2,49, p \leq 0,05$ відповідно).

Виразність шкали 9 “Оптимістичність” найбільш прослідковується у досліджуваних 1 групи, порівняно з фахівцями 2 та 3 груп ($t=2,69, p \leq 0,05$ та $t=2,82, p \leq 0,05$ відповідно). Така тенденція характеризує начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України 1 групи, як упевнених у собі, рішучих, товариських, життєлюбних, практичних особистостей.

Отже, можна припустити, що рівень виразності зазначених психологічних особливостей може забезпечувати різні показники успішності в професійній діяльності.

Аналіз отриманих результатів дозволив шляхом знаходження загальних найвищих шкал у психологічних профілях досліджуваних виділити усереднені особистісні особливості начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України.

Психологічний профіль начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України з високим рівнем професійної успішності. Результати дослідження показали, що в групі фахівців з високим рівнем професійної успішності переважають показники за 1-ою шкалою “Невротичний надконтроль” – середній показник складає 67,53 бали та за 9-ою шкалою, яка виражає “Оптимістичність” – 66,28 бали. Спостерігається відповідально-активний тип реагування (рис. 1).

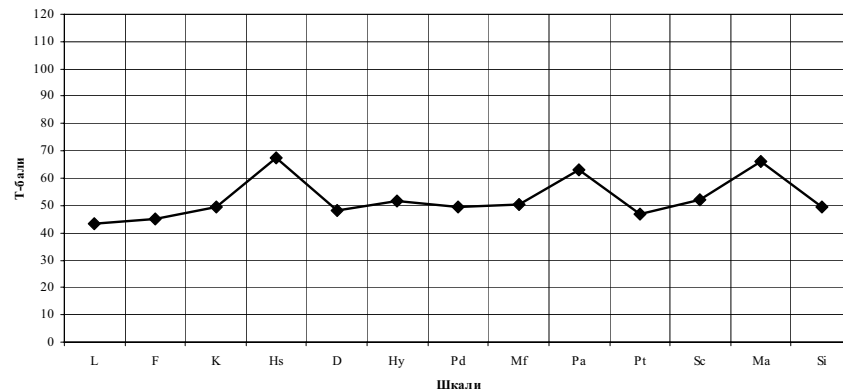

Рис. 1. Психологічний профіль начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України з високим рівнем професійної успішності

Особистості такого профілю проявляють високу мотиваційну спрямованість на відповідність нормативним критеріям як в

соціальному оточенні, так і у сфері фізіологічних функцій свого організму. Високі показники за 1-ю шкалою свідчать про схильність фахівців до професійної діяльності, у якій необхідні такі якості, як виконавчість, старанність, уміння підкорятися встановленому порядку і виконувати певні інструкції та директиви, дотримуватися надвідповідальності.

У сфері міжособистісних відношень проявляється висока вимогливість як до себе, так і до інших стосовно відповідності моральних критеріїв соціуму. Ворожість, уразливість і схильність до суперечок є дуже характерною для цих особистостей. Вони, як правило, є дуже моралістичними у своїх думках і відносинах, чутливими до реальної загрози.

Особи відповідально-активного типу реагування також характеризуються стійкістю інтересів, установок та життєвих принципів, практичністю і твердістю при відстоюванні своїх поглядів. Фахівцям імпонує точність і конкретність, їх дратує аморфність, невизначеність, безлад і неакуратність оточуючих людей. Проявляється схильність до стресостійкості, що певною мірою обумовлено меншою підвладністю зовнішнім впливам.

Потрібно додати, що особистості з таким профілем відрізняються “професійним” мисленням та найчастіше застосовують системний аналіз при вирішенні складних завдань. Проявляється винахідливість розуму, значна гнучкість переключення уваги при ситуації, що змінюється. Вони занадто уваги приділяють функціям свого організму та самопочуттю.

Необхідно зауважити, що поєднання домінуючих 1-ї та 9-ї шкал відіграє істотну роль у детермінації успішності професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України. Цей процес відбувається за рахунок наявності в їхній поведінці таких рис, як упорядкованість, акуратність та чітка послідовність.

Психологічний профіль начальників караулів ОРС ЦЗ МНС України з середнім рівнем професійної успішності. Отримані результати свідчать, що в групі фахівців із середнім рівнем успішності превалюють показники за 6-ою шкалою “Ригідність” – середній показник складає 65,53 балів. При цьому відмічалось підвищення показників за 4-ю шкалою “Імпульсивність” – 62,13 балів. Спостерігається самостверджуючо-закритий тип реагування (рис. 2).

Провідними мотивами у фахівців такого профілю є мотиви самоствердження, утримання своїх позицій, збереження авторитету та досягнення успіху. Для них характерними є неприйняття думки оточуючих, впертість, недовірливість, гостре почуття справедливості. Вони є емоційно нестійкими, тобто у відповідь на критику може

виникнути гостре почуття образи та почуття несправедливості до себе.

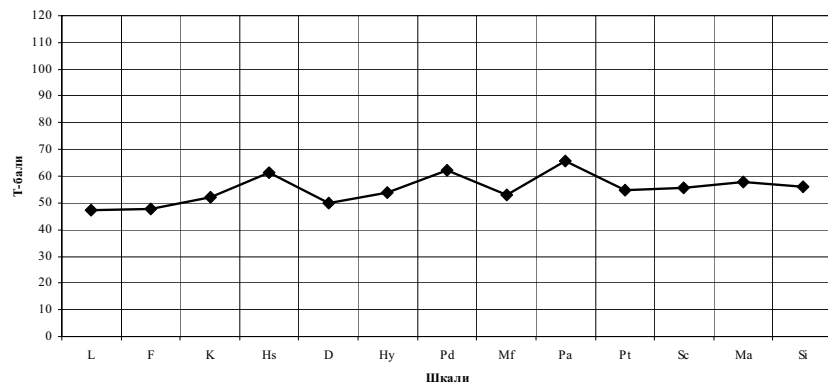

Рис. 2. Психологічний профіль начальника караулу ОРС ЦЗ МНС України з середнім рівнем професійної успішності

Особистості такого профілю характеризуються стійкістю інтересів, заповзятістю у відстоюванні власної думки, активністю позиції, що посилюється при протидії зовнішнім силам, практичністю, реальністю поглядів на життя, прагненням до опори на власний досвід, синтетичним складом розуму з вираженим тропізмом до сфер конкретних знань, до точних наук.

У міжособистісній сфері займають лідерські позиції, при цьому демонструють авторитарний тип спілкування, прагнуть завжди змагатись, іноді проявляють себе як організатори та керівники, але не завжди достатньо ефективні.

У стресових ситуаціях начальники караулу ОРС ЦЗ МНС України самостверджуючо-закритого типу реагування демонструють екстернальний тип поведінки, прагнуть не брати на себе відповідальність та звинувачують у провинах оточуючих. У ситуації конфлікту існує висока вірогідність імпульсивних реакцій.

Психологічний профіль начальника караулу ОРС ЦЗ МНС України з низьким рівнем професійної успішності. Найвищі показники фахівців із низьким рівнем успішності зафіксовано за 4-ю шкалою “Імпульсивність” – середній показник складає 64,06 балів та за 7-ю шкалою “Тривожність” – 61,49 балів (рис. 3).

Фахівці тривожно-імпульсивного типу реагування мають великі труднощі із прийняттям цінностей, стандартів і норм суспільства. Вони характеризуються як мужні, говірливі, повні ентузіазму, із широкими соціальними контактами. Проте у відносинах з колегами

проявляють ворожість, агресивність, саркастичність, цинічність, хизуються своїми почуттями.

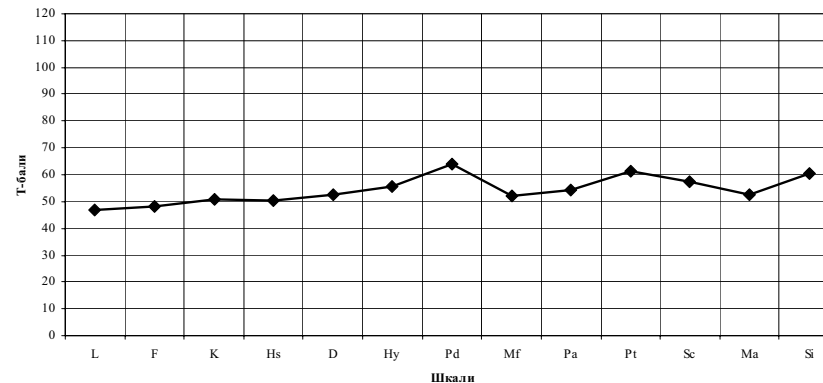

Рис. 3. Психологічний профіль начальника караулу ОРС ЦЗ МНС України з низьким рівнем професійної успішності

Для них властива активна особистісна позиція, висока пошукова активність, перевага мотивації досягнень, впевненість і швидкість прийняття рішень.

У сфері міжособистісних відношень може проявлятися конфліктність. Нездатність організувати поведінку відповідно до власних інтересів і цілей робить поведінку таких осіб не завжди передбачуваною. Із цим пов'язане їх невміння планувати майбутню діяльність та передбачати наслідки своїх дій.

Особистості такого профілю не завжди здатні використовувати власний досвід на практиці. Властивою є тенденція до протидії зовнішньому тиску, схильність спиратися на власну думку, прагнення до незалежності, емоційна незрілість, дратівливість і вразливість.

Окрім зазначеного, начальники караулу ОРС ЦЗ МНС України тривожно-імпульсивного типу реагування характеризуються невпевненістю, нерішучістю, тенденцією до щільної перевірки своїх вчинків і виконаної роботи. При впливі на таких особистостей небезпечних чинників спостерігається або стеничний тип поведінки, або підпорядкування лідерові.

Висновки. Проведене дослідження дозволило виділити три типи особистісних особливостей начальника караулу ОРС ЦЗ МНС України, які суттєво різняться між собою: відповідально-активний – характерний для фахівців з високим рівнем професійної успішності, самостверджуючо-закритий – з середнім рівнем професійної успішності та тривожно-імпульсивний – з низьким рівнем професійної

успішності. Це свідчить про істотні розходження у структурі особистісних особливостей фахівців такого напрямку діяльності, що потенційно може обумовлювати їхню професійно-психологічну придатність.

Отже, якщо особистісні особливості кандидата на керівну посаду ОРС ЦЗ МНС України відповідають тривожно-імпульсивному психологічному типу, то очікувати успішності в професійній діяльності від такого фахівця не доведеться. Така особистість змушена буде або “ламати” себе, або спробує стати успішним керівником наглядово-профілактичного напрямку діяльності, або ж звільниться зі служби.

Перспективи подальших досліджень: розробити алгоритм (вирішальне правило) щодо отримання психологічної інформації стосовно придатності до професійної діяльності на посаді начальника караулу ОРС ЦЗ МНС України.

Список використаних джерел

1. Бут В. П. Формування професійно важливих якостей газодимозахисників-рятувальників МНС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 “Психологія діяльності в особливих умовах” / В.П. Бут. – К., 2008. – 20 с.
2. Гонтаренко Л. О. Професіографічний аналіз діяльності працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику МНС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 “Психологія діяльності в особливих умовах” / Л. О. Гонтаренко. – Харків, 2008. – 22 с.
3. Євсюков О. П., Тімченко О. В. Психологічне прогнозування надійності діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України: [монографія] / О. П. Євсюков, О.В. Тімченко. – Харків : УЦЗУ, 2007. – 288 с.
4. Кришталь М. А. Особливості ергономічного забезпечення підготовки пожежників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.03 “Психологія праці, інженерна психологія, ергономіка” / М. А. Кришталь. – К., 1997. – 18 с.
5. Лебедев Д. В. Аналіз відповідності вимог діяльності до особистості рівню сформованості провідних груп професійно важливих якостей водолаза аварійно-рятувального підрозділу МНС України / Д. В. Лебедев // Збірник наукових праць. – Хмельницький : НАДПСУ, 2008. – № 43, ч. II. – С. 207-211.

6. Миронець С. О. Негативні психічні стани та реакції у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 “Психологія діяльності в особливих умовах” / С. О. Миронець. – Харків, 2007. – 21 с.
7. Приходько Ю. О. Роль особистісних особливостей пожежних-рятувальників у визначенні успішності їхньої професійної діяльності / Ю. О. Приходько // Проблеми екстремальної та кризової психології : [збірник наукових праць]. – Харків : УЦЗУ, 2007. – Вип. 3, ч. 2. – С. 200-206.
8. Собчик Л. Н. СМІЛ. Стандартизированный многофакторный метод исследования личности / Л. Н. Собчик. – Спб. : Речь, 2007. – 224 с.

The article deals with the results of defining of personal features of chiefs of guard of Operatively life-saving service of civil protection of the Ministry of Emergency Measures of Ukraine with high, average and low levels of professional success. The conducted research has allowed to allocate three types of essentially different personal psychological profiles of experts that testifies about considerable divergences in structure of persons and can potentially cause their professionally-psychological suitability.

Key words: personal features, level of professional progress, a psychological profile, the chief of guard of Operatively life-saving service of civil protection of the Ministry of Emergency Measures of Ukraine.

Отримано: 15.03.2010

УДК 376-056.4:[37.091.12:159-051.5]

І.А. Сокол, А.В. Сокол

Особливості роботи з обдарованими дітьми в системі психологічної служби ШКОЛИ

У статті розглядаються сучасні теоретичні засади проблеми обдарованості та особливості психологічного супроводу обдарованої дитини в умовах діяльності шкільної психологічної служби.

Ключові слова: обдарованість, обдарована дитина, “епізодична” обдарованість, “ситуативна” обдарованість, “стабільна” обдарованість.